

ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА ОКТОБРА 1944 ГОДИНЕ

Средином 1944 године на свим фронтима европског ратишта Савезници су постигли низ победа стратегиског значаја. Продужујући своју велику офанзиву Совјетска армија је до краја јула разбила немачку централну групу армија и избила на реку Вислу. Савезничке снаге у Италији разбиле су почетком јуна последњу одбрану пред Римом и продужиле наступање према Ломбардији; и коначно 6 јуна отворен је дуго очекивани други фронт у Европи великим десантом Англоамериканаца у Нормандији.

Отпорна снага немачке армије слабила је сваким даном. Немачких дивизија било је све мање; оне су нестајале пред снажним налетима вишеструко надмоћнијег противника. Хитлер је своје последње наде полагао у евентуални раздор Савезника и у своја нова оружја V-1 и V-2. Поред тога он је, у својој тупој тврдоглавости, могао с правом рачунати на дисциплинованост својих војника до крајних граница.

На југословенском ратишту, у том периоду, ситуација је била такође врло повољна. И ако је у борбама са нашом Армијом било ангажовано двадесет и три непријатељске дивизије Народноослободилачка војска расла је и јачала сваког дана. У јуну месецу број дивизија попео се на четрдесет са преко 350.000 војника. Наша слободна територија стално је расла паралелно са јачањем наше Армије и све интензивнијим распламсавањем оружане борбе широм целе земље. Изузетно тешки услови били су само у Србији све до пролећа 1944 године.

Врховни штаб НОВ још крајем 1943 године донео је одлуку да се у пролеће 1944 године, а најкасније отварањем

другог фронта у Европи, оријентишу знатне снаге са црногорско-санџачког и источно-босанског оперативног подручја према Србији. У вези с тим дате су потребне директиве нашим снагама на тим подручјима у којима је подвучена важност Србије у следећој етапи рата.¹ У мају 1944 године Врховни штаб је издао директиву да се изврше потребне припреме ради упућивања знатних снага у Србију. Ово је било утолико потребније што је тих дана у Јужној Србији Народноослободилачки покрет био у снажном полету. У месецу мају оформљене су четири дивизије а крајем јуна и пета. Доласком нових снага у Србију требало је коначно обрачунати са четничком и недићевском издајом, избити и последњи адут не само домаћој реакцији на челу са династијом и избегличком владом у Лондону већ и њиховим иностраним господарима, и свим њиховим рачунима и махинацијама.

У јулу и августу после низа неуспелих интервенција немачких јединица да одбаце наше снаге са просторије Санџака, Црне Горе и Источне Босне, уследио је снажан продор наших снага (оперативна група дивизија, 1 пролетерски и 12 корпус) преко Лима и Дрине у Србију. Тиме је отпочела велика кампања наше Армије за ослобођење Србије.² У неким операцијама заједно са нашим дивизијама учествовале су и јединице Совјетске армије.

После јашко-кишињевске операције снаге Другог и Трећег украјинског фронта продужиле су своје наступање на запад преко Румуније а делом снага ушле у Бугарску. Овом совјетском офанзивом испале су из строја и последњи немачки сателити Румунија и Бугарска. Благодаречи дејствима и присуству со-

вјетских јединица створени су услови у овим земљама да дође до промене режима а потом и до њиховог приступања антихитлеровској коалицији. Почетком септембра ове совјетске снаге избиле су на југословенску границу. Даљи њихов задатак био је да главним снагама наступају северно од Дунава према Будимпешти, а помоћним (знатне снаге Трећег украјинског фронта) јужно од Дунава према Београду, односно према Нишу и Крагујевцу за обезбеђење левог бока главне групације од немачких снага са југа.

У операцијама које су изведене током септембра, северно од линије Ужице—Краљево, дивизије 1-ог пролетерског и 12-ог корпуса потпуно су разбиле четничке формације Драже Михаиловића и у бојевима са Немцима и издајничком војском Недића ослободиле целу Западну Србију, Мачву осим Шапца, знатан део Шумадије и почетком октобра избиле пред Младеновац и Обреновац.

Снаге Главног штаба Србије под командом генерала Коче Поповића имале су задатак да дивизијама 13-ог корпуса затворе Моравски правац према немачким снагама са југа а 14-ти корпус да дејствује у Источној Србији и садејствује јединицама Совјетске армије при форсирању Дунава из Румуније и продора из Бугарске.

Пошто су претстојале заједничке операције наше и Совјетске армије требало је решити питање конкретног садејства, а у првом реду садејства у извођењу Београдске операције.³ У том циљу Врховни командант Народноослободилачке војске Југославије друг Тито отпутовао је 21 септембра у Москву, где је договорено о даљим заједничким дејствима наше и Совјетске армије.⁴ На пролазу за Москву друг Тито је у Крајови водио разговор и са претставницима нове отечествено-фронтанске бугарске владе о учешћу нове бугарске војске у нишкој операцији и дејствима за ослобођење Македоније.⁵

Крајем септембра совјетске јединице из Бугарске и Румуније разбиле су немачку одбрану и прешле на нашу територију; у садејству са нашим 14-тим

корпусом до 10 октобра ослободиле су Источну Србију и избиле на Велику Мораву. Спајањем наших и совјетских јединица код В. Плана 10 октобра отпочело је заједничко концентрично наступање према Београду са полукружне линије од Обреновца на Сави преко Младеновца и В. Плана до Пожаревца. Тиме је практично отпочела Београдска операција.

Избијањем совјетских снага на границу Југославије и концентрацијом већег броја наших дивизија јужно од Београда немачке снаге у Србији нашле су се у тешкој ситуацији. Самим тим било је доведено у питање извлачење немачке групе армија „Е“ под командом генерала Лера, које су још увек биле у Грчкој и Македонији. Пошто је командант Југоистока генерал фон Вајкс закаснио са директивом за извлачење снага са југа он је 26 септембра оформио посебну групу армија „Фелбер“ са задатком да се чврсто брани Србија и тиме створе услови за извлачење групе армија „Е“ са југа на линију: Дунав — В. Морава — Западна Морава — Санџак — Црна Гора — Јадран, где је рачунао да организује нови (скраћени) фронт. У састав групе „Фелбер“ ушле су све немачке и квинслишке снаге у Србији ојачане још са 92-гом моторизованом бригадом и 118-том ловачком дивизијом из састава друге оклопне армије и 117-том ловачком дивизијом и још три пуковске групе из састава армиске групе „Е“.

Продором совјетских снага из Источне Србије и спајањем са нашим јединицама 10 октобра код Велике Плана развојене су снаге групе „Фелбер“ на два дела. Ради тако створене ситуације све немачке снаге јужно од линије протезања фронта наших и совјетских јединица ушле су под команду новоформираног 34-тог армиског корпуса са задатком прихвата снага са југа (ради чега је штаб 34-тог АК потчињен команданту групе армија „Е“), а снагама према Београду директно је руководио штаб групе „Фелбер“. Немачке снаге из Источне Србије отступиле су већим делом према Београду а мањим према Параћину и Нишу.

Оваквим брзим и за Немце неочекиваним развојем ситуације у ширем рејону Београда (Обреновац — Пожаревац) нашле су се њихове многобројне и разнолике јединице. — Прва брдска дивизија, 1-ви и 2-ги пук „Бранденбург“ и неки делови 3-ћег полициског пука, 92-га моторизована бригада, пук „Родос“, делови 737-мог пука 117-те ловачке дивизије, са разним ојачањима, — у повлачењу испред наших и совјетских снага од Пожареваца према Београду; делови 2-ог полициског пука у рејону Смедерева; делови 18-тог полициског пука у рејону Гроцка — Ритопек; делови тзв. „српског“ добровољачког корпуса на просторији Смедерево—Раља—Београд; 117-та ловачка дивизија (без 749-тог пешадиског пука и два батаљона), 5-ти пук за заштиту железница, 28-ми ландесшицен батаљон, један рударски батаљон из Костолца и делови руског заштитног корпуса — у рејону: Љута Страна — Авала, — са делом снагама истуреним за одбрану Младеновца; један батаљон 737-мог пука 117-те дивизије, батаљон руског заштитног корпуса, допунски батаљон СС дивизије и другим ојачањима, у рејону: Велика Моштаница — Мељак; делови 5-ог моторизованог пука и 69-ти моторизовани батаљон пољске жандармерије у рејону Обреновца; 440-та тврђавска бригада, 28-ми противавионски пук и више артиљериских дивизиона и нешто тенковских јединица у Београду и непосредно око града.

Укупна јачина немачких снага за одбрану Београда износила је 40—45 пешадиских и 4—5 тенковских батаљона, око 12 артиљериских дивизиона разних калибара земаљске артиљерије и 5—6 дивизиона противавионске артиљерије и друга одговарајућа ојачања.

Према плану одбране Београда Немци су предвидели да групним распоредом снага затворе све правце према граду. Спољна одбрана ослањала се на насеља: Обреновац, Моштаница, Рушањ и масив Авале, а испред те линије на истурене тачке: Шабац, Младеновац, Смедерево; главну одбрану дати на прилазима града на линији: Чукарица, Баново Брдо, Дедиња, Бањички Вис,

Коњарник и Велики Врачар; дуж главних комуникација које су изводиле према центру града (преко Чукарице, Топчидера, Дедиња, Аутокоманде и Смедеревски друм) били су подигнути бункери и уређени за одбрану многи блокови зграда. Као последњи чворови одбране у граду организовани су: Горњи и Доњи град са Калемегданом, ужи део савског моста и блок зграда министарстава са железничком станицом.

Као што је речено ове немачке снаге имале су задатак да београдски чвор чврсто држе у својим рукама и тиме створе услове за извлачење Лерове групе армија с југа, односно стварање новог фронта јужно од Дунава и Саве. Пракса је показала да је овај план био сасвим нереалан.

Са наше стране у Београдској операцији учествовали су: дивизије 1-ог пролетерског и 12-ог ударног корпуса — односно прве армиске групе (штаб првог корпуса уједно је био и штаб армиске групе).⁶ У последњој фази операције учествовала је и 23-ћа дивизија 14-ог корпуса.

У саставу 1-ог корпуса биле су следеће дивизије: 1-ва пролетерска, 6-та пролетерска (личка) „Никола Тесла“, 5-та крајишка, 21-ва српска и 17-та босанска ударна дивизија; у саставу 12-ог корпуса биле су: 11-та крајишка, 16-та и 36-та војвођанске и 28-ма славонска дивизија.⁷

Све ове дивизије осим 17-те биле су оријентисане према Београду, а 17-та дивизија имала је задатак да својим дејствима према Крагујевцу врши обезбеђење према непријатељским снагама са југа.

Са совјетске стране у Београдској операцији учествовао је 4-ти оклопни (мотомеханизовани) корпус под командом генерала Жданова, чији састав је приближно био: до две тенковске бригаде, две мотомеханизоване бригаде, три до четири артиљериска пука и друга одговарајућа ојачања.⁸ За обезбеђење операција од немачке групације са југа оријентисано је до четири совјетске пешадиске дивизије према Крагујевцу, Параћину и Нишу.⁹

Командант Прве армиске групе — генерал Пеко Дапчевић — добио је 10 октобра радиопутем последњу и конкретну директиву¹⁰ за извођење Београдске операције следеће садржине: „Најкасније 11-ог а ако је икако могуће и данас 10 ов. м. Твоје јединице требале би да се сретну са јединицама Црвене армије код Паланке, Велике Планае, Доње Раче или код Брзана где су се већ јуче пребациле преко Мораве претходнице Црвене армије. Једно одељење Црвене армије налази се на пола пута између Крагујевца и Брзана као побочна заштитница. Једно одељење налази се код Мале Планае а главнина ће вероватно већ данас стићи на ово место.

Овде ће Твоје јединице бити посађене на камионе и брзо кренути у правцу Београда. У том правцу крећу крупне снаге Толбухина са једним појачаним тенковским корпусом. Једна Твоја дивизија мора по сваку цену бранити комуникацију Крагујевац—Топола. Шаљите хитно брза извиђачка одељења напред ради контакта са деловима Црвене армије. Све ове операције у споразуму су са Толбухином са којим држимо тесни контакт. Политички је важно а то је и моја жеља да наше јединице прве уђу у Београд“.

Уочи тога дана наше јединице биле су у следећем распореду:

Први пролетерски корпус: 21-ва дивизија у покрету према Великој Плани; 5-та дивизија на просторији Паланка—Младеновац; 1-ва дивизија око Младеновца; 6-та дивизија на линији села Губеревац—Барајево—Мељак; 17-та дивизија према комуникацији Топола—Крагујевац; 12-ти ударни корпус под командом генерала Данила Лекића — Шпанца, са три дивизије (16-та, 36-та и 11-та) оријентисане према Обреновцу а 28-ма дивизија (која је касније и привремено ушла у његов састав) у рејону Уб—Коцељево.

На основу примљене директиве од Врховног команданта издато је радиопутем кратко наређење свим дивизијама да наставе са дејствима и наступањем општим правцем према Београду. Тиме је почела *Прва етапа операције* (види скицу I на страни 588).

Продор 12-ог корпуса према Чукарици

Прва дејства почела су на левом крилу нападом дивизија 12-ог корпуса ноћу 10/11 октобра на Обреновац, Буковик и Јасенак. У нападу на Обреновац 36-та дивизија разбила је спољну одбрану 5-ог полициског пука који је пружио снажан отпор у граду. Једанаеста и 16-та дивизија разбиле су одбрану једног батаљона 117-те ловачке дивизије и батаљон белогардиста на Буковику и 12 октобра ослободиле с. Вранић и с. Малу Моштаницу; у садејству са 9-том бригадом 6-те дивизије ослобођено је и с. Мељак. Тринаестог октобра 11-та дивизија је задржана у резерви на просторији с. Гунцати, с. Бачевац, а 16 дивизија продужила наступање правцем: Умка—Остружница—Макиш. Тиме је немачки гарнизон у Обреновцу изолован од главних снага у Београду. За блокирање Немаца у Обреновцу остављена је 36-та дивизија, с тим да у погодној ситуацији изврши упад и ослободи град. Двадесетосма дивизија наступала је правцем: с. Мељак—с. Сремчица—с. Железник.

Наступање дивизија 12-ог корпуса привремено је задржано пред Умком, Макишом и Жарковом где су Немци пружили јачи отпор, потпомогнути јаким артиљериском ватром са Чукарице, Бановог Брда и Аде Циганлије. Дивизије 12-ог корпуса нису располагале са властитом артиљеријом, што је условљавало веће напоре, спорије наступање и веће губитке. Јуришајући без предаха 1-ва и 2-га бригада 16-те дивизије успеле су да 13 октобра одбаце непријатеља до Макиша; двадесетосма дивизија ослободила је с. Сремчицу и с. Кнежевац, а са својом 17-том бригадом и 5-том бригадом 11-те дивизије избила пред с. Жарково. После врло тешке борбе и уз знатне губитке 16-та дивизија је сломила 14 октобра отпор Немаца у Макишу и избиле пред Чукарицу — предграђе Београда.

После неуспешних покушаја 5-тог полициског пука из Обреновца да се пробије из града према Београду, и након избијања наших јединица пред Чу-

карицу, — опкољени Немци, који су све јаче притискивани, извршили су 14 октобра продор према с. Забреж, одакле су, уз осетне губитке, успели да се пребаце на леву обалу Саве. Ослобођењем Обреновца лево крило Прве армиске групе било је потпуно обезбеђено.

Борбе око Младеновца и Топола

На десном крилу Прве армиске групе 21-ва и 5-та дивизија на правцима Топола—В. Плана и Младеновац—Паланка водиле су борбе против немачких јединица које су отступале правцима од Велике Мораве. Прва пролетерска дивизија са 1-вом, 3-ћом и 8-мом бригадом затварала је излазе из Младеновца према Тополи и Београду. Шеста дивизија са 2-гом бригадом избила је пред с. Барајево а са 3-ћом пред с. Сремчицу. Око Тополе водиле су борбу 13-та пролетерска и 10-та крајишка бригада.

Предњи делови 4-тог оклопног корпуса, по прелазу В. Мораве код В. Плана, продужили су наступање ноћу 10/11 октобра и 11 ујутро заједно са деловима 1-ве крајишке бригаде ослободили Смедеревску Паланку.

Пошто су наше дивизије: 21-ва, 5-та и 1-ва очистиле простор између Паланке, Младеновца и Тополе 4-ти оклопни корпус оријентисао је своје главне снаге преко Младеновца, а 15-ту мотомеханизовану бригаду према Смедереву. Једна пешадиска дивизија из 68-мог стрељачког корпуса Совјетске армије упућена је према Крагујевцу за обезбеђење операције од немачких снага са југа. Крајем дана 11 октобра предњи делови 4-тог оклопног корпуса стигли су у с. Кусадак. Делови 1-ве и 5-те дивизије држали су у блокади немачке снаге у Младеновцу. Прва бригада 1-ве дивизије заузела је железничку станицу Ђуринци, и продужила наступање према с. Раљи. Десета крајишка и 13-та пролетерска бригаде блокирале су Тополу а 1-ва и 21-ва бригада 5-те дивизије задржане на просторији: Кусадак, Азања, В. Крсна.

У току ноћи 11/12 октобра 4-та кра-

јишка и 3-ћа пролетерска бригада извршиле су напад на Немце у Младеновцу и продрли до центра града. Са приспелим појачањима из Раље Немци су извршили противнапад те су се наше јединице повукле изван града. У току 12 октобра једна немачка моторизована колона пешадије ојачана тенковима извршила је продор из Младеновца и уз велике губитке стигла у Тополу. Истог дана после подне 10-та крајишка и 13-та пролетерска бригада уз садејство делова једне совјетске пешадиске бригаде (по нашим подацима четрнаесте — прим. С. Д.), са тенковима и артиљеријом, извршиле су напад на немачке снаге у Тополи и после жестоких борби ослободиле Тополу. Немци су претрпели знатне губитке а остаци њихових батаљона отступили према Крагујевцу. После ослобођења Тополе наша 17-та дивизија под командом пуковника Глига Мандића продужила је наступање према Крагујевцу, и остала на том правцу до свршетка операције.

Напад на Младеновац отпочео је око 15 часова са батаљонима 10-те крајишке и 3-ће пролетерске бригаде уз дејство једног батаљона Совјетске армије са тенковима и артиљеријом. После двочасовне борбе Немци су сабијени у центар града а нешто касније доласком нових совјетских појачања из Тополе ослобођен је град. Ради неусклађеног дејства у овој борби ми смо имали преко 20 бораца избачених из строја од совјетске артиљерије. Наше и совјетске јединице продужиле су са наступањем гонећи немачке заштитнице према Авали. Немци су имали тешке губитке. Ноћу 12/13 октобра јединице нашег Првог корпуса избиле су на р. Раљу, у висину јединица 12-ог корпуса. У даљем наступању 6-та дивизија оријентисана је нешто западније те је као разгранична линија између јединица 1-ог и 12-ог корпуса одређена Топчидерска Река. Тринаестог октобра ујутро јединице Прве армиске групе избиле су на линију: Мало Орашје, Раља, Барајево, Велика Моштаница, река Сава. Овог дана немачка 1-ва брдска дивизија и 2-ги пук „Бранденбург“ спојила се источно од Пожаревца са борбеном групом „Витман“¹¹. Ове не-

мачке снаге продужиле су преко Пожаревца ка Смедереву, односно Београду, у слабом борбеном додиру са нашим и совјетским јединицама. Штаб Прве армиске групе није имао податке о јачини и задатку ове групе, а према свему судећи ни штаб 4-тог оклопног корпуса, јер према тој снажној непријатељској групацији нису предузете одговарајуће мере све док она није испољила своје дејство на прилазима Београда. Рачунајући на мање немачке снаге у ширем рејону Смедерева на тај правац је упућена само наша једна бригада из 5-те дивизије и једна моторизована бригада из 4-тог совјетског оклопног корпуса. Наша 23-ћа дивизија из 14-ог корпуса пошто је прешла В. Мораву продужила је према с. Врчин.

У овој првој фази заједничких дејстава наших и совјетских јединица није било остварено потребно садејство (оперативно и тактичко). У борбама за Младеновац ми смо имали знатне губитке од совјетске артиљерије. У разговорима команданта и комесара Армиске групе са генералом Ждановом није дошло ни до каквог конкретног договора. Ради тога смо тражили интервенцију нашег Врховног команданта код совјетске Врховне команде¹². У одговору друг Тито је обавестио да ће ускоро доћи у штаб Прве армиске групе два совјетска официра за везу са копненом војском и авијацијом и уједно наредио да се одмах изда заповест за напад на Београд.

Борбе за Авалу

Тринаестог октобра продужено је наступање јединица 1-ог пролетерског и 4-ог оклопног корпуса ка Београду правцем: 5-та дивизија Врчин—Лештане—Велики и Мали Мокри Луг (њена прва бригада ка Смедереву); 4-ти оклопни корпус и 1-ва пролетерска дивизија: Раља—Авала—Београд; 6-та пролетерска: Рипањ—Ресник—Топчидер; 21-ва дивизија која је била на крајњем десном крилу да се прикупи на просторију Лештане, Бели Поток, Зуце.

Наступајући са оваквим борбеним поретком 1-ва и 8-ма бригада, као први

ешалон 1-ве дивизије, уз садејство једног тенковског батаљона овладале су с. Раљом, Парцанским Висом и с. Рипњом и са предњим деловима избиле пред Авалу, где су заустављене јачим отпором непријатеља (117-те ловачке дивизије). Друга бригада 6-те дивизије у садејству са деловима 1-ве пролетерске ослободила је с. Ресник а 3-ћа бригада водила борбе за с. Рушањ.

Пре пада мрака 13 октобра и после снажне артиљериске припреме батаљони 1-ве пролетерске бригаде, 21-ве бригаде и 14-те мотострељачке (совјетске) бригаде у незадрживом јуришу разбили су немачку одбрану на првим линијама а у току ноћи заузеле цео масив Авале, а у рано јутро и с. Кумодраж. На десном крилу распореда јединице 5-те дивизије ослободиле су с. Умчари и М. Пожаревац, и задржале се на тој просторији. Њена 1-ва бригада заједно са деловима 15-те мотострељачке (совјетске) бригаде напала је немачке снаге у Смедереву.

Заузимањем Авале, ликвидирано је последње и најјаче немачко упориште спољне одбране Београда. Наше и совјетске снаге продужиле су са даљим наступањем и гоњењем разбијених немачких јединица. У захвату комуникације према Београду наступала је наша 1-ва дивизија и снаге 4-ог оклопног корпуса. У неколико кратких али жестоких окршаја 1-ва и 8-ма бригада 1-ве дивизије, потпомогнуте совјетским тенковима и артиљеријом, сломиле су покушаје немачких јединица да задрже наше наступање. У снажном налету 1-ва пролетерска бригада са нешто тенкова и артиљерије избила је 14 октобра већ око 5 часова пред Бањички Вис и заузела га. Противнападом Немци су га повратили и привремено задржали наступање 1-ве пролетерске бригаде до доласка главнине наших снага. Осма црногорска бригада наступала је правцем: Пиносава—Ресник—Раковица—Дедиње. У снажном налету разбијен је један немачки батаљон из 117-те дивизије ојачан са дивизионом артиљерије, у рејону Пиносава и натеран у бекство према Реснику. Заплењена су сва артиљериска оруђа у исправном стању. У даљем јуришу без предаха бригада је избила пред Рако-

вицу, разбила немачку одбрану и после двочасовне борбе ликвидирала и последње њихово упориште — фабрику авиона, коју су жестоко бранили. У снажном налету 2-га и 3-ћа бригада 6-те дивизије, уз подршку совјетских тенкова и артиљерије, разбиле су немачку одбрану и ослободиле Ресник а одмах затим Кијево и Кнежевац и избиле пред с. Мељаковац и Велики Забран, где је до 18 часова сломљен и последњи отпор немачких батаљона чији су делови отступили према Кошутњаку. Пета дивизија (без 1-ве бригаде) наступила је правцем: М. Иванча—Врчин—Лештане—В. Мокри Луг, и са једном бригадом избила до Малог Мокрог Луга а остале две до Лештана. Прва крајишка бригада уз садејство совјетске артиљерије и нешто тенкова извршила је напад на немачке снаге, до ојачаног батаљона, у Смедереву. Немци су били присиљени да се повуку у центар града, где су пружили жилаву и добро организовану одбрану. У току дана вршили су неколико противнапада али нису успели да одбаце батаљоне 1-ве бригаде. Око 16 часова почели су пристизати предњи делови групе 1-ве брдске немачке дивизије и групе „Витман“ тако да је 1-ва крајишка морала отступити према Гроцкој, а делови совјетске бригаде јужно од града. Двадесетпрва дивизија стигла је на просторију: Бели Поток, Зуце, Лештане; 23-ћа дивизија 14-ог корпуса избила у рејон Велике Плане.

Пред крај дана, 14 октобра, избијањем наших и совјетских јединица на линију: Велики Мокри Луг—Бањица—Кнежевац—Макиш, тј. непосредно на прилазе града и главну немачку одбранбену линију, завршена је прва етапа Београдске операције. Немачке снаге које су успеле да се повуку пред нашим и совјетским јединицама знатно су ојачале предвиђену главну одбранбену линију на прилазима града. Немачко командовање направило је грубу оперативну грешку што је дозволило да његове главне снаге, које су се повлачиле из Источне Србије, закасне, тако да су наше јединице избиле пред Београд када су предњи делови ове немачке групе стигли тек до Смедерева.

У току ове етапе операције (10—14 октобра) наше и совјетске снаге сломиле су отпор немачких јединица у зони спољне одбране Београда, и нанели им озбиљне губитке. Због погрешне процене ситуације Немци су закаснили са извлачењем својих главних снага из Источне Србије преко Пожаревца што ће озбиљно ослабити могућности одбране самог града. Проширењем слободне територије и одбацивањем немачких снага са простора између Београда и Крагујевца, уз чврсто обезбеђење операције са југа, практично је искључена свака могућност пробијања Лерове групе армија преко Шумадије и Београда. Тако је пропао немачки план о чврстој одбрани београдског чвора, о прихвату снага са југа и стварању новог фронта јужно од Београда.

У овој етапи операције још једном је дошла до изражаја позната издржљивост и морал наших пролетерских и ударних јединица; још једном је доказано да је за такве јединице остварљиво и оно што би нормално могло изгледати као немогућно. — Ношени на крилима политичке и патриотске свести наши су борци, пешаци, савладали простор од Тополе до Београда напореда са совјетским оклопним јединицама; заједно са њима, и сами, јуришали су и заједно са њима, и пре њих, избили на прилазе свог главног и вољеног града¹³. Глад и умор, та два стара непријатеља сваке војске, као да су били непознати нашим људима — борцима. Нашем командовању није био тежак посао. Сваки војник био је и командант, знао је свој задатак и важност тог задатка — и војнички и политички. Ништа га више није могло изненадити, поколебати или збунити. И када смо се срели са јединицама Црвене армије он се чврсто загрлио са својим ратним другом, грађанином Совјетског Савеза; зачудио се што је изостало потребно садејство и договор од стране њихових старешина, он је то одмах осетио (и не само ради тога што смо имали губитке од њихове артиљерије) али се није збунио. Наши људи, не само старешине него и обични борци одбили су понуде и нису дозволили, да се по четима и батаљонима наше јединице пре-

творе у ојачања совјетских моторизованих јединица. Они су чврсто задржали своје формације и издржали укорак са тенковима — стотину километара — и још би више издржали.

И у том незадрживом јуришу као планинске реке — наше су колоне силовито грабиле према Београду и успут нарастале. Стотине и хиљаде омладине, радника и сељака, и старих ратника, уливало се у бујицу наших пролетерских и других бригада. Тешко је било замислити противника који би могао задржати такве јурише какви су били наши — јурише који доносе слободу. И када смо избили на прилазе града заједно са првим рафалима по непријатељу заблистале су по нашем оружју и прве сузе радоснице. Оне заједно са врелим жељезом и топлим крвљу синова свих наших народа доносиле су слободу нашем главном граду — граду хероју — Београду.

Издавање заповести и почетак напада на Београд

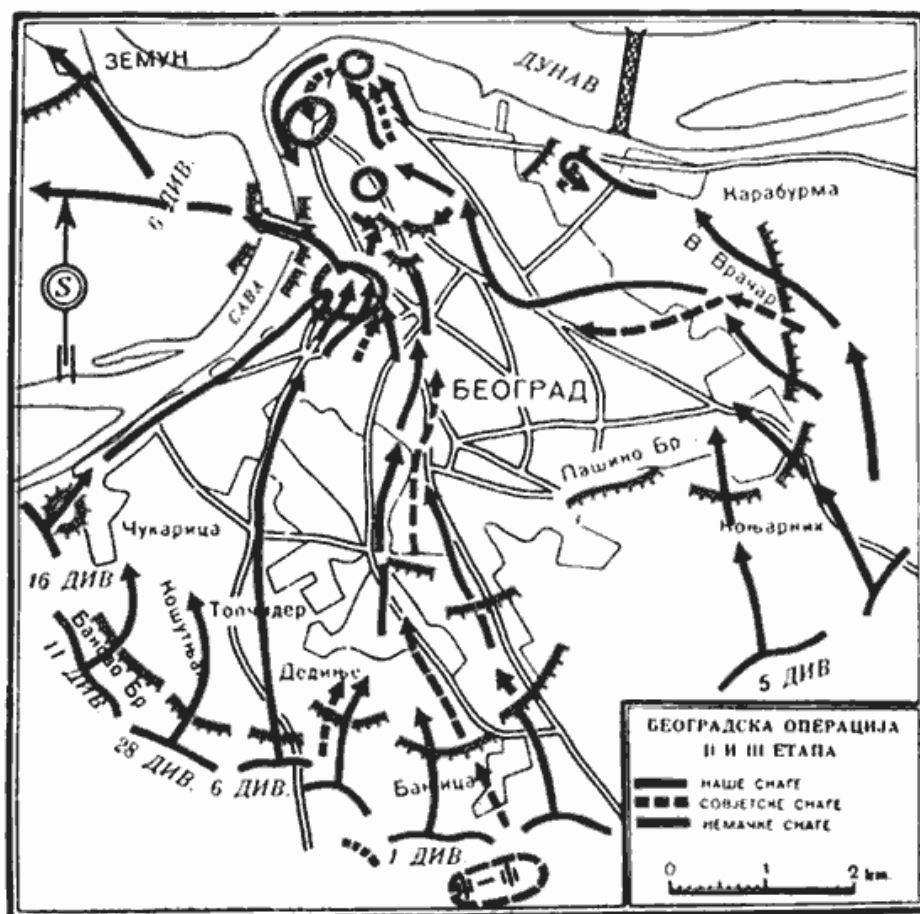
Штаб Прве армиске групе 14 октобра после подне у Јајинцима издао је заповест О. бр. 89 за напад на Београд. У њеном уводном делу стоји: „Послије спајања са совјетским трупима и заједничког чишћења непријатељских упоришта од Тополе до Београда, наше јединице се налазе заједно са једним совјетским мотомеханизованим корпусом на прилазима главног града наше Отаџбине. Наш корпус (мисли се на 1-ви пролетерски, чији је штаб уједно био и штаб Прве армиске групе — прим. С. Д.) и јединице дванаестог корпуса добиле су задатак да заједно са мотомеханизованим јединицама корпуса Црвене армије ликвидирају њемачке окупаторске трупе и њихове помагаче у Београду. Ми данас извршавамо историску задаћу у овоме рату тиме што главни град наше отаџбине ослобађамо њемачко-фашистичког ропства и недићевско-четничке издаје и враћамо га своме народу и отаџбини“ (подвукао С. Д.)¹⁴.

Према овој заповести напад на главну немачку одбрану на прилазима града, и у граду, имао се одвијати по следећем распореду: прва колона — дванаести корпус под командом генерала Лекића са две дивизије у првом ешалону, и једном у другом ешалону¹⁵, напада општим правцем: Баново Брдо—Михајловац, Железничка станица, — Савско пристаниште (Тридесетшеста дивизија тог дана ослободила је Обреновац); друга колона: шеста пролетерска дивизија под командом пуковника Ђоке Јовановића напада правцем: Топчидер—Војна болница—улица Маршала Тита—Кнез Михаилова ул.—Горњи Град; трећа колона: прва пролетерска дивизија под командом пуковника Васе Јовановића напада правцем: Бањица—Дедиње—Булевар Југослов. народне Армије—ул. Пролетерских бригада — Моше Пијаде — Калемегдан; четврта колона: пета крајишка дивизија под командом пуковника Милутина Мораче напада правцем: Булевар Револуције—улица 27 март — и даље Душанова улица; у општој резерви: 21-ва дивизија под командом пуковника Милојевића у рејону: Бели Поток, Зуце, Лештане, и за обезбеђење са правца од Смедерева; четврти оклопни (совјетски) корпус под командом генерала Жданова дејствовао је углавном на правцу прве пролетерске дивизије а делом и на правцима 5-те и 6-те дивизије, подржавајући наше јединице артиљеријом и тенковима. На правцима дејства дванаестог корпуса није било совјетских јединица.

Напад на главну одбрану на прилазима града отпочео је 14-ог октобра после подне како је која јединица избила на прилазе града. Тиме је отпочела *Друга етапа операције* (види скицу II на страни 594).

Продор наших и совјетских јединица у град

Бригаде прве дивизије уз садејство совјетских тенкова, артиљерије и до два батаљона пешадије извршиле су напад око 15 часова на немачке јединице које су браниле Дедиње и Бањички Вис.

Скица II

Немци су из унапред израђених ровова пружили жилав отпор, потпомогнути јаком артиљериском ватром. После вишечасовне борбе и снажних јуриша наших и совјетских бораца око двадесет часова сломљена је немачка одбрана, ослобођено Деџане и Бањица и продужено даље наступање. Немци су покушали да организују јачи отпор код Аутокоманде и Карађорђевог парка али без успеха. Ујутро 15 октобра прва и осма бригада заједно са совјетским ојачањима избиле су пред трг Димитрија Туцовића. Прва бригада се рокирала удесно до Булевару Револуције и ул. 27 марта и у тешким уличним борбама уз подршку совјетских тенкова успела да до пада мрака избије пред зграду Народне Скупштине. Осма бригада заузела је трг Димитрија Туцовића и у току дана избила до садашње зграде Претседништва Савезног извршног већа.

Шеста пролетерска дивизија са 2-гом и 3-ћом бригадом извршила је напад око 18 часова преко Топчидера. Нарочито

јак отпор Немци су пружили код жел. станице. Под притиском наших јединица, Немци су се повукли према Чукарици пошто су запалили складишта муниције и разне друге опреме. У току сутрашњег дана — 15 октобра — Шеста дивизија лемећи отпор непријатеља свладала је Топчидерским Брдом, тргом код „Мостара“ и савлађујући појачан отпор непријатеља продужила наступање кнез Милошевом и Сарајевском улицом до блока зграда Министарстава у Немањиној улици, где је заустављена организованом и снажном ватром противника.

На десном крилу нашег распореда крајем дана 14 октобра на Велики Врачар извршили су напад предњи делови 4-те бригаде 21-ве дивизије у садејству са једним совјетским батаљоном. Немци су пружили јак отпор па напад није успео, те се морало сачекати долазак бригада 5-те дивизије. Око пола ноћи пристигла је 4-та бригада 5-те дивизије и после упорних борби успела да преко

Сл. 1 — Борци Народноослободилачке војске и тенкисти Црвене Армије у борби за ослобођење Београда октобра 1944 године.

Коњарника продре до Цветкове Механе. Пошто су делови 21-ве дивизије и батаљон совјетске бригаде били оријентисани ради садејства са јединицама 1-ве дивизије у рејону Карађорђевог Парка — Немцима је успело да противнападом одбаце 4-ту крајишку бригаду ка Малом Мокром Лугу. Петнаестог октобра, око 8 часова, један батаљон ове бригаде пробио се северно од Великог Врачара и преко Карабурме избио до жел. станице Дунав. Главнина бригаде пошто је разбила немачку одбрану на Лаудановом Шанцу а затим и јачи отпор код Цветкове Механе, продужила је наступање Булеваром Револуције и даље у садејству са групом батаљона 4-те српске бригаде и једним Совјетским батаљоном продужила у току дана и избила до Техничког факултета. Истог дана — 15 октобра — заузет је и Велики Врачар.

На левом крилу нашег распореда у току 14 октобра 1-ва и 2-га бригада 6-те дивизије нападале су на Чукарицу а 5-та бригада 11-те дивизије и 17-та бригада 28-ме дивизије на Жарково. Немци су се упорно бранили а нарочито је била ефикасна њихова артиљериска ватра. Пошто на правцу дејства 12-ог корпуса није било совјетских јединица, односно артиљериске и тенковске подршке, наступање наших јединица било је спорије и уз веће губитке. Ради тога ове јединице су се морале више оријентисати на ноћна дејства. У току ноћи извршено је више јуриша на непријатеља који је бранио с. Жарково али су Немци успели да одрже своје положаје. На крајњем левом крилу јединице 16-те дивизије ноћу 14/15 октобра водиле су жестоке борбе за Чукарицу. Тек ујутру батаљони 2-ге бригаде пробили су немачку одбра-

Сл. 2 — Борбе за ослобођење Београда октобра 1944 године. Грађани и војници преносе рањенике под заштитом тенка. Данас раскрсће улице Македонске и Моше Пијаде.

ну и уклинили се дубоко ка центру Чукарице. Немци су се за моменат озбиљно поколебали и почели отступати али убрзо су добили појачања средили се, прегруписали и извршили низ противнапада. Наше јединице задржале су своје позиције. У међувремену кроз створену брешу убацила се и 1-ва бригада 16-те дивизије. Немци су били потиснути у ужи рејон око фабрике шећера, школе, цркве и тунела, одакле су пружали снажан отпор.

У току дана обновљени су напади наших јединица на с. Жарково. Пристигла је као ојачање и једна батерија совјетске артиљерије. После огорчене борбе, напада и противнапада наше снаге ослободиле су Жарково и продужиле даље наступање. У току ноћи 15/16 октобра 5-та бригада 11-те дивизије у жестоком окршају разбила је одбрану једног ојачаног немачког батаљона на Бановом Брду, нанела му велике губитке и запленила батерију топова. По паду Бановог

Брда положаје на Чукарици преузела је 17-та бригада 28-ме дивизије а 1-ва и 2-га бригада 16-те дивизије продужиле су наступање уз Саву и избиле пред главну београдску железничку станицу.

Покушај продора немачке групације од Смедерева

Као што је речено немачка групација са правца од Пожаревца закаснила је у свом извлачењу према Београду. И док је главнина наших снага дубоко продрла у град предњи делови ове немачке групације избиле су у рејон Гроцке. Претходница ове групације упутила је

Сл. 3 — Борбе за ослобођење Београда октобра 1944 године. Пошта на главној железничкој станици, данас Трг Братства и Јединства.

ујутру, 15 октобра, предњи одред — приближно један ојачани батаљон — са задатком да обезбеди пролаз главнини у град. Главнина овог одреда упала је око 13 часова у заседу и под снажну ватру 4-те бригаде 5-те дивизије, ојачане са совјетском артиљеријом, на прилазима Малог Мокрог Луга и потпуно разбијена. Само мањи делови успели су да се повуку према главнини. После овог уследио је поновни напад главних снага ове групе и то: 92-га мотобригада и 98-ми пук ка Гроцкој, где се већ поставила 1-ва крајишка бригада, а 99-ти пук у правцу Камендола.

Располажући сада са приближно тачним подацима о јачини ове немачке групе штаб армиске групе упутио је 21-ву дивизију, осим друге бригаде, према Болечу; њене 4-та и 5-та бригада запоселе су положаје од Лештана до Малог Мокрог Луга. Исто тако оријентисане су и знатне снаге 5-те дивизије на овај правац; главнина 4-те и 10-те бригаде ове дивизије, са дивизионом

совјетске артиљерије и нешто тенкова, запосела је положаје у рејону Мали Мокри Луг—Стојичино Брдо, а 21-ва бригада у рејону Кумодража. Пре пада мрака 15 октобра један немачки комбиновани одред, — приближно један пук ојачан са тенковима и самоходном артиљеријом, успео је после снажне артиљериске припреме да потисне наше снаге на правцу Мокри Луг и да се у току ноћи у три колоне укљини према Великом Врачару, Коњарнику и Цветковој Механи. Одмах после продора ове групе делови 5-те и 21-ве дивизије поново су запосели положаје у захвату пута у Малом Мокром Лугу и тиме отсекли ову групу од њихове главнине у рејону Болеча. Четврта и 5-та бригада 21-ве дивизије заузеле су положаје: Кусадак—Калуђерица и Бандера—Лештане, бочно према главнини непријатеља у рејону северозападно од Болеча. Немачки одред који се пробио ка периферији града—Велики Врачар и Коњарник, а делом и у сам град, није се могао спојити са својим

Сл. 4 — Борбе за ослобођење Београда октобра 1944 године. Освајање главне железничке станице.

слагама које су се браниле у граду. На колону која се пробила према Цветковој Механи извршиле су снажан напад батаљони 4-те српске бригаде у садејству са једним батаљоном совјетске бригаде и одбацили је према школи „Војислав

Илић“. Истовремено на том простору нашао се трећи батаљон 2-ге пролетерске бригаде и још неки делови совјетске војске тако да је ова немачка групација ускоро опкољена са свих страна а затим ускоро разбијена и уништена. После уништења ове групе разбијена је и уништена друга изолована група на Зеленом Брду. Најјачи отпор дала је немачка опкољена група на Великом Врачару. Окружење ове групе извршили су два батаљона 4-те крајишке бригаде и делови 15-те совјетске бригаде. Да би се што пре ликвидирала ова група штаб 5-те дивизије оријентисао је око 15 сати (16 октобра) и главнину 10-те бригаде из рејона Мали Мокри Луг на овај задатак. За појачање наших снага према немачкој групацији у рејону Болеча штаб

Сл. 5 — Борбе за ослобођење Београда октобра 1944 године. Код главне железничке станице — Београд.

Сл. 6 — Борбе за ослобођење Београда октобра 1944 године. Улица Краља Александра. Данас Булевар Револуције.

армиске групе извукао је из борби у граду 13-ту пролетерску бригаду 1-ве дивизије и 2-гу пролетерску бригаду 6-те дивизије.

Чим је 10-та крајишка бригада стигла на полазне положаје извршен је концентричан напад на немачку групу на В. Врачару. После краће али огорчене борбе Немци су разбијени у више делова који су безуспешно покушавали да се извуку у разним правцима (према Миријеву, Малом Мокром Лугу и В. Селу) и на крају највећим делом уништени. У уништавању ове групе учествовали су и делови 12-те војвођанске бригаде из Баната који су пребачени преко Дунава од стране совјетске флотиле.

Очекујући нове покушаје продора главнине немачких снага из рејона Болеча према граду штаб 1-ве армиске групе оријентисао је целу пету дивизију да затвара правац према Малом Мокром Лугу и Великом Врачару; у саставу 21-ве дивизије враћена је њена 2-га про-

летерска бригада и још ојачана са другом бригадом 6-те дивизије, са задатком да спречи продор немачких снага преко В. Мокром Луга и Кумодража према граду. После подне 16 октобра извучена је из града и 11-та дивизија и на Совјетским камионима упућена у рејон Авале за ојачање наших снага према немачкој групацији у рејону Болеча.

У току дана Немци су извршили неколико локалних напада на јединице 21-ве дивизије да би обезбедили боље полазне положаје за општи напад, али су наше бригаде противнападима повратиле па делимично и побољшале раније положаје. Око пола ноћи 16/17 октобра Немци су са главнином снага извршили последњи покушај да се пробију према Београду и извршили снажан напад на 4-ту и 5-ту бригаду 21-ве дивизије и успели да их одбаце са првих положаја а затим и да продуже даље наступање према В. и М. Мокром Лугу. Рано ујутро 17 октобра Немци су избили пред положаје

друге пролетерске и друге личке бригаде, на линију: Голо Брдо—Смрдан—Ерино Брдо—Клупе. Са ових положаја наше две пролетерске бригаде ојачане са батаљонима који су отступили са ранијих положаја, совјетском артиљеријом и једним батаљоном пешадије, сломили су последњи покушај немачке групације да се најкраћим правцем, преко В. и М. Мокрог Луга пробије у град; непријатељ је одбачен према Болечу. У оваквој ситуацији командант немачке 1-ве брдске дивизије, који је командовао целом групацијом, одлучио је да изврши продор на запад, изманеврише наше снаге овлађујући Авалом као првим циљем и да се даље пробије најпогоднијим правцем.

Да би остварили овај план Немци су извршили потребне припреме и прегру-

пацију снага. Оформљена је група за пробој према Авали у саставу 98-ми и 99-ти пук (група „Витман“), група за обезбеђење десног бока од наших снага из рејона Београда у саставу 92-га мотобригада, 1-ви и 2-ги пук „Бранденбург“ (група „Хилебрант“), и група за обезбеђење леђа са правца од Гроцке и Ритопека у саставу 116-ти извиђачки и 54-ти батаљон, разне полициске и друге јединице (група „Лангрок“)^{15а}. Крајем дана 17 октобра 99-ти пук са две колоне са положаја Мали Камен и Липовица извршио је напад на наше снаге правцима према Авали и Врчину. Истовремено са тог правца подилазила је 1-ва крајишка бригада 5-те дивизије ојачана са нешто тенкова према Болечу. У сусретној борби са крајњим пожртвовањем, 1-ва бригада је задржала своје положаје

северно од с. Врчин. Немачка колона од В. и М. Камена дочекана је око 20 часова код с. Зуце од 12-те бригаде 11-те дивизије. Немци су жестоко јуришали без обзира на велике губитке. У току борби 12-та бригада је ојачана са још два батаљона из 5-те и 32-ге бригаде; Немци нису успели да се пробију према Авали.

Откривајући благовремено план и маневар немачких снага штаб Армиске групе извукао је из града током 17 октобра 6-ту бригаду 36-те дивизије и камионима је пребацио на Авалу а 16-ту војвођанску дивизију упутио на просторију: В. Моштаница, Мељак, Рушањ, као резерва снагама у рејону Авале. Тиме је цео 12-ти корпус оријентисан према овој немачкој групацији; двадесетосма дивизија потчињена је 1-ом пролетерском корпусу. Истовремено наређено је штабу 21-ве дивизије да изврши напад са својим бригадама и ојачањима (1-ва крајишка и 2-га бригада 6-те дивизије, до два батаљона совјетске пешадије са артиљеријом и нешто тенкова) на немачке снаге у рејону с. Болеч—с. Калуђерица. Правац према Авали и Врчину затварале би 11-та и 23-ћа дивизија која је баш пристизала на простор Врчин—Рипањ.

Борбе у граду и на Чукарици

У току 16, 17 и 18 октобра настављене су тешке уличне борбе у граду и на Чукарици. Пошто је за дејства према Болечу био извучен и део снага 4-тог совјетског оклопног корпуса 1-ва и 6-та дивизија остале су са недовољно подршке у тенковима и артиљерији. Нарочито жестоке борбе вођене су на Теразијама и то не само за улице и куће него и за спратове па и собе. Пошто је 5-та дивизија извучена на смедеревски правац бригаде 1-ве дивизије рокиране су удесно до Душанове улице. До краја дана 16 октобра 1-ва бригада је избила до Коларчеве улице, Народног позоришта

Сл. 7 — Борбе за ослобођење Београда октобра 1944 године. Поред зграде Народног позоришта. Данас парк са спомеником Васе Чарапића.

Сл. 8 — Борбе за ослобођење Београда октобра 1944 године. Поред зграде Народног позоришта.

и ул. Браће Југовића, где су Немци пружици снажан отпор. Јаком ватром непријатеља тучен је трг и простор око Позоришта. Осма бригада у свом наступу избила је до Македонске улице и палате „Албанија“. Трећа бригада наступала је ул. Страхинића Бана и Душановом и заузела електричну централу и Прву мушку гимназију. У току 17 октобра настављене су борбе несмањеном жестином. Осма бригада заузела је Игуманову палату и избила на Теразије, а трећа бригада одбила је противнападе и одржала електричну централу у својим рукама.

На сектору 6-те дивизије водила се жестока борба за блок зграда на раскршћу кнеза Милоша, Сарајевске и Немањине улице и код железничке станице. Тешке борбе вођене су за сваку кућу у кнез Милошевој и Сарајевској улици. Исто тако вођене су оштре борбе и за Чукарицу. Два немачка посадна батаљона имала су задатак да по сваку

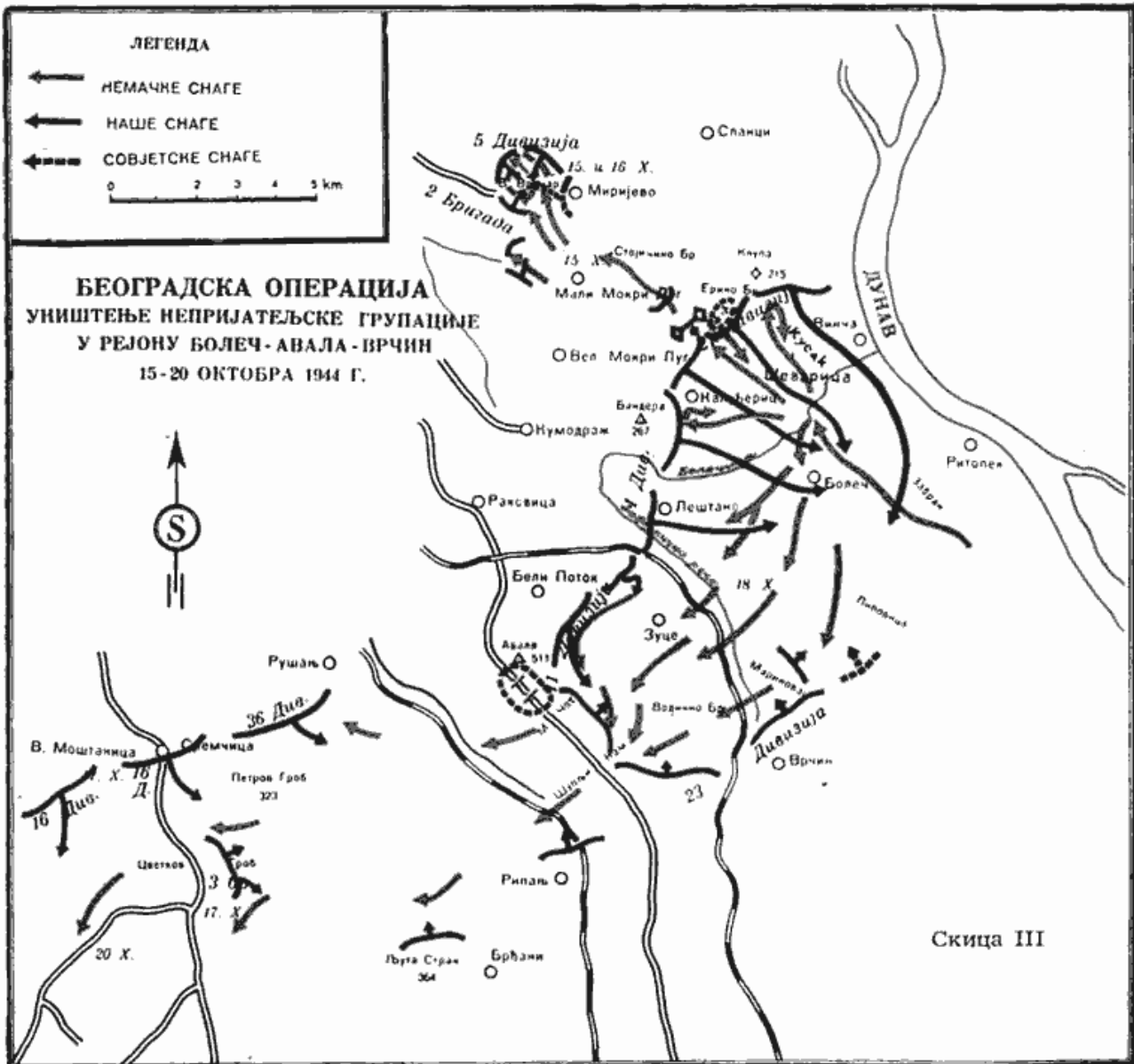
Сл. 9 — Борбе за ослобођење Београда октобра 1944 године. Дечанска улица. Данас Улица Моше Пијаде.

цену задрже своје положаје и ради евентуалног прихвата немачких снага од Болеча. Њихову борбу ефикасно је подржавала артиљерија са Аде Циганлије и Бежаниске Косе. У току 16 октобра Немци су одбили све наше јурише и задржали у својим рукама блок зграда око фабрике шећера, школу, цркву и рејон тунела. Снажним ноћним препадом 16/17 октобра 17-та бригада са деловима 25-те бригаде заузела је школу. Ујутро 17 октобра Немци су добили појачања са леве обале Саве и покушали да изврше продор из Чукарице према Бановом Брду и да тиме вежу наше снаге и олакшају ситуацију својим снагама код Болеча. У првом јуришу успели су да поврате школу, али њихов даљи напад је био сломљен, као и следећа три напада у току дана. У снажном противнападу ојачана 17-та бригада 28-ме дивизије заузела је фабрику коже и шпиритуса.

Борбе у граду настављене су повећаном жестином и у току 18 октобра а нарочито за блок зграда министарстава на раскршћу Немањине, кнеза Милоша и Сарајевске ул., за палату „Албанија“, хотел „Москва“ и Народно позориште. Крајем дана незадрживим јуришем наших јединица заузет је блок зграда бивших министарстава осим министарства саобраћаја, затим зграда Ратних инвалида и Народно позориште. За Немце даља одбрана града имала је смисла само ради добитка у времену и олакшања ситуације опкољеној групацији у рејону Болеч—Авала.

Напад на окружену немачку групацију и борбе за Авалу (скица III на страни 603).

Према утврђеном плану напад на окружену немачку групацију у рејону

Болеча отпочео је 18 октобра пре сванућа. Бригаде 21-ве дивизије извршиле су напад и то: 4-та бригада правцем Липовица—Старац Васино Брдо; 2-га бригада дуж друма ка Болечкој Механи; 5-та бригада правцем Осоје—Лештане—Болеч; 2-га бригада 6-те дивизије правцем: Голо Брдо—Забран—Болеч; 1-ва крајишка 5-те дивизије правцем: Зуце—М. и В. Камен—Лозовик. У нападу као други ешалон требало је да учествује и до два батаљона совјетске пешадије а у току дана да се обезбеди подршка батаљона тенкова, артиљерије и једног одељења јуришних авиона. Наше једи-

нице у рејону Авале имале су задатак да спрече извлачење немачких снага преко комуникације на запад.

Напад јединица 21-ве дивизије извршен је баш у моменту када је обезбеђујућа група „Хилебрант“ прелазила р. Болечицу у правцу с. Зуце. Немачке заштитнице брзо су разбијене и наше јединице су избиле у рејон с. Болеч, и у снажном налету разбиле заштитничку групу „Лангрок“.

Једанаеста и прва крајишка бригада успешно су спречавале продор немачким снагама према Врчину. Положај немачке групације сваким часом био је

све тежи; из позадине наступале су јединице 21-ве дивизије разбијајући заштитничке делове а на правцу пробоја наше снаге су успешно спречавале продор. Сву технику коју нису могли користити изван путева Немци су почели уништавати, а затим и сву тешку технику. Сужавањем маневарског простора за немачке јединице и силином јуриша наших бригада сломљен је отпор и морал већине немачких јединица у рејону Болеча. За кратко време бригаде 21-ве дивизије нанеле су им губитке преко 1.500 мртвих, заробиле преко 1.100 немачких војника и заплениле сва возила, артиљерију, тенкове и другу опрему у рејону Болеча. Батаљони совјетске армије, као други ешалон, стигли су накнадно и преузели ратни плен.

У исто време када је извршен напад 21-ве дивизије на заштитничке делове и бочно обезбеђење у рејону Болеча ешелон пробоја немачких јединица вршио је напад за пробој према Авали. Са отсека Мариновац пред надмоћнијим непријатељем 1-ва крајишка бригада била је присиљена да се једним делом повуче источно од Врчина а другим на железничку пругу јужно од ж. ст. Зуце. Нове колоне које су притиснуте од једи-

ница 21-ве дивизије журиле су тражећи слободан простор за пробијање на запад. Једна таква колона наишла је бочно уз линију фронта 14-те бригаде 23-ће дивизије и уз велике губитке отступила према Авали. Главнина немачких јединица хитала је према Авали а део снага оријентисао се према Шупљем Камену, ради тога се и наша 12-та бригада рокирала са главнином према Авали а мањи део својих снага оставила у рејону с. Зуце. Уколико се смањивао маневарски простор за опкољену немачку групацију борбе за Авалу биле су све теже и огорченије. Немци су, као да су једини спас видели у заузећу Авале, очајнички јуришали без обзира на тешке губитке које су трпели. У току целог дана 18 октобра наше јединице које су браниле Авалу — 5-та и 12-та бригада 11-те дивизије, 6-та бригада 36-те дивизије, делови 5-те дивизије, до два батаљона совјетске пешадије са артиљеријом и тенковима — успешно су одбијале немачке јурише и наносиле им велике губитке. Истовремено су вођене жестоке борбе и у рејону Врчина, где је 23-ћа дивизија чврсто држала своје положаје.

Крајем дана 18 октобра немачке јединице нашле су се у чврстом тактич-

Сл. 11 — Борбе за ослобођење Београда октобра 1944 године. Немци беже Његошевом улицом

ком окружењу у рејону Врчин—Зуце—Авала—Шупљи Камен. У покушајима да се пробију преко Авале Немци су имали преко 4.000 мртвих и заробљених. Многе њихове јединице престале су да постоје као чврсте војничке формације. Пошто им пробој није успео крајем дана оријентисали су се на упорну одбрану и очекивали пад мрака као једину наду за извлачење из обруча наших јединица који се све више као омча неумитно стезао. Но и поред свих очајничких покушаја да се пробију у току ноћи у разним правцима, успело је само једној групи јачине око 3.500 војника да се пробије правцем преко Младица и авал-

Сл. 10 — Грађани у борби за ослобођење свога града — Београда, октобра 1944 године.

ског друма према М. Чоту и Шупљем Камену. Брзом интервенцијом наших јединица бреша је затворена и главнина немачких јединица остала је у чврстом обручу.

У жестоких окршајима током 18 октобра са немачком групацијом у рејонима Болеча и Авале наше јединице су постигле одлучујуће успехе. Немачка групација је разбијена, а многе јединице и сасвим уништене. Пропао је последњи покушај за продор на запад преко Авале. У току ноћи 18/19 октобра још више се сузио обруч око опкољених Немаца; отпочела је паника и расуло. Коначан исход не само боја са опкољеном немачком групацијом него и читаве Београдске операције био је јасан; победа је извојевана и непријатељ је бројио своје последње часове.

Друга етапа операције — од 15 до 18 октобра — била је пресудна за исход операције. У току четири дана ове етапе вођене су најкрвавије борбе како у граду тако и са немачком групацијом у рејону Болеча и Авале са пуно динамичности и разних обрта. У овим борбама као и у претходној етапи дошла је до изражаја издржљивост, мајсторство и изнад свега морал наших бораца.

У борбама у граду значајан допринос дали су грађани Београда, а у првом реду омладина. У свакој улици стотине бораца ступали су у редове наших бригада. Многи од њих имали су оружје које су отели од Немаца. Њихов допринос био је нарочито велики што су успели да спасу изврстан број важних објеката (водовод, електрична централа и разне друге уређаје) који су Немци већ били минирали и припремали за рушење. Многи грађани Београда (омладинци и омладинке) ненаоружани јури-

шали су заједно са борцима наших бригада, били им неустрашиви водичи и извиђачи, извлачили рањене другове и слично. У овим одлучујућим часовима Београд се као и увек, и сам борио за своју слободу.

Велика сложеност борбених дејстава ове етапе и резултати које смо постигли доказали су и изванредну снажљивост наших старешина, њихову иницијативу, самосталност и смисао за маневар у тешким условима, а нарочито командира и комесара чета и батаљона који су заједно са борцима јуришали, гинули и побеђивали. Чињеница да су се наше бригаде и дивизије увек нашле благовремено на потребном месту и увек пре непријатеља доказује да је наше командовање било дозрело једној оваквој операцији. Напротив, немачко командовање учинило је низ тешких грешака које су условиле не само релативно брз завршетак операције него и ката-

Сл. 12 — Веселе у ослобођеном Београду, октобра 1944 године.

строфу највећег дела немачких снага. Споро извлачење групације од Пожаревца, покушаји продора са мањим снагама у град уместо са свим снагама, закаснили покушај продор према Авали — све су то потези који су и поред личне храбрости и умешности немачког војника условили тешки пораз њихових јединица.

Садејство наших и совјетских јединица, укључно и више штабове, у овој етапи нормално се одвијало. Сама динамика борби и отпор противника наметнуо је такво садејство. Совјетске тенковске и артиљериске јединице нису могле постићи у уличним борбама никакве значајније успехе без садејства пешадије као главног рода војске. С друге стране снага и отпор противника били су много јачи него што је претпостављала команда совјетског 4-тог оклопног корпуса па је и тај елемент условио потребно садејство, које је изо-

стало у првој етапи баш ради погрешне оцене о јачини непријатеља и жеље да само јединице совјетске армије учествују у операцији и ослободе главни град Југославије.¹⁶

Уништење окружене немачке групације код Авале и ослобођење Београда

Борбама за уништење окружене немачке групације код Авале ноћу 18/19 и током дана 19 октобра отпочела је последња — *Трећа етапа Београдске операције* (види скицу II на страни 594 и скицу III на страни 603).

У току ноћних борби и покушаја Немаца да се у таласима пробију кроз обруч наших јединица, било у ком правцу, непријатељ је још више растројен и претрпео је тешке губитке. Ујутро

Сл. 13 — Београђани на тргу код жељезничке станице славе своје ослобођење 20-X-1944 г.

Сл. 14 — У ослобођеном Београду. С лева на десно: Коча Поповић, Пеко Дапчевић и Коста Нађ.

19 октобра снажним концентричним налетом наших јединица Немци су разбијени у одвојене групе састављене из разних јединица, измешани, збуњени и деморалисани. Командовање у немачким јединицама престало је да функционише и као једина логична последица наступило је расуло и коначан слом. Неке групе су и даље, у гомилама, избежумљени, покушавали да се пробију и падали као снопље покошени блиском и јаком ватром наших јединица; друге групе су се почеле масовно предавати. У овој борби погинуо је и командант 1-ве брдске немачке дивизије генерал Штетнер који је командовао и читавом групацијом.

Немачке групе које су успеле да се у току ноћи 18/19 и преко дана 19 октобра пробију из обруча наших јединица дочекале су бригаде 36-те и 11-те дивизије у рејону Љута Страна, Караула,

Рушањ а делови 23-ће дивизије у рејону ж. ст. Клење и код Рипња, где је настављено њихово гоњење и уништавање.¹⁷ Једна бројнија група покушала је да се пробије најпре према Умки и Баричу али је уз тешке губитке одбачена према Скели где је наишла на друге наше снаге и одбачена према Шапцу. У рејону Коцељева ова група је прихваћена од стране једног ојачаног одреда немачког гарнизона из Шапца и тиме спречено њено потпуно уништење. Према накнадним подацима изгледа да се у свему од немачке опкољене групације (1-ва брдска дивизија, 1-ви и 2-ги пук

Сл. 15 — Одликовање бораца и официра V Дивизије у Београду 16 новембра 1944 године. Пеко Дапчевић, начелних штаба, дели одликовања борцима и старешинама.

„Бранденбург“, 92-га мотобригада и разна друга ојачања) успело спасити око 3.000 војника.

Завршне борбе у граду настављене су у току 19 октобра несмањеном жестином. Немци су покушали и са једним снажнијим продором из Чукарице према Раковици, свакако ради повезивања са групом према Авали, али је тај покушај сломљен. Седамнаеста бригада 28-ме дивизије заузела је фабрику шећера; Немци су се још упорно бранили у цркви, школи и тунелу. У току дана жестоке борбе вођене су за палату „Албанија“, хотел „Москва“, зграду Министарства саобраћаја, Железничку станицу и завод за израду војне одеће. Исто тако вођене су тешке борбе за

зграде Филозофског факултета а нарочито за зграду бивше управе града. Немци који су жестоко бранили ову зграду завршили су заједно у пламену са том злогласном тврђавом и симболом војно-фашистичке диктатуре, тираније и издаје.

У току ноћи 19/20 октобра борци славне Прве пролетерске дивизије сломили су последњи отпор Немаца у рејону Калемегдана. Око 2 часа 20 октобра 3-ћа бригада са делом снага наступајући уз Дунав избила је на ушће Саве, а уз подршку совјетских тенкова до 6 сати заузела Калемегдан. Последњим јуришима заузет је мост на Сави; Немци нису стигли да га поруше. Око 8 сати 20 октобра наши предњи делови ју-

ришали су преко моста према Земуну. Нове југословенске заставе свечано су су залепршале на зградама ослобођеног града. Дуго и са доста чежње су их припремали његови грађани. Београд је коначно ослобођен. Постигнута је још једна историска победа Народноослободилачког рата и Револуције.¹⁸

Ослобођење Земуна — свршетак операције

По ослобођењу Београда наређено је Шестој пролетерској дивизији, која је ојачана са 13-том пролетерском бригадом 1-ве дивизије, да заједно са совјетским јединицама сломије одбрану Немаца на левој обали Саве и ослободи Земун и Бежанију.

Већ око 9 сати преко савског моста пребацила се 13-та пролетерска бригада и један батаљон совјетске пешадије и створили ужи мостобран у рејону старог Сајмишта. Као други ешелон пребачена је 22-га бригада 6-те дивизије, и други делови совјетске војске, који је оријентисан према Бежанији. После неколико сати борбе наше јединице су избиле на линију железничке пруге. Као трећи ешелон пребачена је око 16 часова 1-ва личка пролетерска бригада и одмах уведена у борбу избијајући на канал Галовица и на периферију с. Бежанија где је задржана јаком ватром непријатеља. Земун и Бежаниску Косу браниле су јединице које су отступиле из Београда и два нова батаљона из 118-те немачке дивизије. Немци су жестоко бранили ове последње позиције да би добили у времену ради пристизања нових снага и организовања следећих положаја у Срему, као и ради извлачења остатака немачких јединица преко Шапца.

У току ноћи 20/21 октобра прешли су преко моста и остали делови 6-те дивизије и друге јединице совјетске армије. Ујутро 21 октобра продужен је напад на Земун и Бежаниску Косу. После оштрих борби бригаде Шесте дивизије у садејству са совјетском артиљеријом и тенковима ушли су у Земун и избиле на Бежаниску Косу.

Немци су скраћивали фронт, избегавали окружење и пружали упорну одбрану и током ноћи 21/22 октобра. Тек 22 октобра сломљен је последњи отпор немачких оклопних и моторизованих заштитница и ослобођен Земун. Тиме је и завршена Београдска операција. У међувремену дивизије 12-ог корпуса извршиле су прелаз преко Саве код Скеле и Обреновца и до 22 октобра ослободиле села Бољевци, Купиново, Ашању, Јаково, Петровчић и Карловчић.

Отступајући преко Срема Немци су хитали да што пре поседну предвиђене положаје на линији Нештин—Сремска Митровица.

*

Београдска операција заузима посебно место у склопу најславнијих операција нашег Ослободилачког рата. Њен се значај изражава величином циља који је у њој остварен — ослобођен је главни град наше домовине, односно свих наших народа — Београд.

У току дванаест дана тешких борби и напора, колико је трајала операција, наши борци, наши људи нове социјалистичке Југославије, сврстани у наше прослављене бригаде, грађани Шумадије и Београда — показали су још једном како се ваља борити и гинути за своју слободу. Сви ти борци пролетерских и ударних бригада, скоро из свих крајева наше земље, доказали су на делу како се изграђује братство и јединство у пракси, кроз заједничке борбе, крв и напоре, за остварење истог заједничког циља — заједничке слободе и равноправности свих наших народа.

Наши борци, сви наши људи, патриоти, који су под заставом Комунистичке партије несебично гинули у једној великој и неравној борби са несравњено јачим противником, знали су да је то не само њихова обавеза према свом народу, већ и дуг и допринос борби свих људи, односно народа, који су се у прошлом рату борили за своју слободу и за равноправност, — а у првом реду помоћ и допринос својим ратним друговима борцима Совјетске армије. Тако су у пракси наши људи схватили и испуња-

Сл. 16 — По ослобођењу Београда Врховни командант Народноослободилачке војске и Партизанских одреда Југославије Маршал Тито обилази положаје Прве пролетерске дивизије на Сремском фронту.

вали свој дуг према пролетерском интернационализму.

У борбама за ослобођење Београда ми смо имали преко 3.000 погинулих и 4.000 рањених. Немачки губици били су око 9.500 заробљених и 15.000 погинулих.

Београдска операција је још једна потврда правилног схватања да се сваки народ треба борити за своју слободу и своју револуцију и да је права и чиста слобода само она која је стечена и извојевана својом крвљу и напорима, а не донесена на туђим бајонетима.

Као једну од карактеристика Београдске операције треба напоменути да је у њој остварена до тада највећа концентрација наших снага за извршење једног оперативно-стратегиског задатка. Поред тога у овој операцији дошло је до првог значајног садејства наше Ар-

мије са другом савезничком армијом, конкретно Совјетском. После завршетка операције ми смо од ње добили и знатну помоћ у наоружању.

*

Војно-политички значај Београдске операције, односно ослобођење Београда је вишеструк и врло велики.

Ослобођењем Београда, и читаве Србије, онемогућено је извлачење немачке групе армија „Е“ са југа према Београдском стратегиском чвору и формирања новог фронта јужно од Дунава, на боку снагама Совјетске армије која је наступала кроз Мађарску.

После ослобођења Београда наша Армија је већим својим делом прешла на фронтални начин ратовања и тиме стекла даља драгоцену оперативну и тактичку искуства. Она је знатно изме-

нила своју организациону структуру и техничку базу оформљујући нове јединице свих родова, видова и служби.

Наступањем совјетске војске на север наша Армија је самостално преузела део стратегиског фронта на њеном левом крилу обезбеђујући њен бок и позадину, и истовремено повезујући фронт Совјетске армије са фронтом Савезника у Италији.¹⁹

НАПОМЕНЕ

¹ Да је и немачка команда придавала велики значај Србији види се из извештаја команданта Србије генерала Фелбера Врховној команди крајем 1943 године у коме стоји: „Србија је кључ за господарством целокупним Балканом“ — Архив В. И. И. к. 28, бр. рег. 22/1.

² У овој кампањи кроз низ операција учествовало је 14 наших дивизија и то: 1, 2 и 6 пролетерска, 5, 17, 11, 16, 36 и 28 ударна као и 21, 22, 23, 24 и 25 српске дивизије оформљене у Ј. Србији.

³ Разни војни теоретичари имају различита схватања о томе која све дејства спадају у Београдску операцију. Тако неки совјетски војни писци под Београдском операцијом подразумевају сва дејства у току месеца октобра за ослобођење Србије, тј. обухватају под тим појмом београдску, нишку и операцију за ослобођење Крушевца и Краљева. По нашем мишљењу Београдска операција обухвата дејства оних наших и совјетских снага које су учествовале у борбама за ослобођење Београда, подразумевајући и дејства обезбеђења, а по времену од 10 до 22 октобра 1944 године. — Прим. С. Д.

⁴ Текст коминикеа о том договору гласи: „Пре неколико дана совјетска команда — имајући у виду интересе развијања борбених операција против немачких и мађарских трупа у Мађарској — обратила се Националном комитету ослобођења Југославије и Врховном штабу НОВ и ПО Југославије с молбом да даду пристанак на привремени улазак совјетских трупа на југословенску територију, која граничи са Мађарском. Совјетска команда саопштила је том приликом да ће совјетске трупе, пошто изврше своје оперативне задатке, бити повучене из Југославије. Национални комитет и Врховни штаб Југославије пристали су да удовоље молби совјетске команде. Совјетска команда је примила услов, који је постављен с југословенске стране, да ће на територији Југославије, у области где ће се налазити јединице Црвене армије, деловати цивилна администрација Националног комитета ослобођења Југославије“ (V конгрес Комунистичке партије Југославије, Култура, Београд, 1948, стр. 120).

Политички значај ослобођења Београда исто тако је врло велики; доласком Врховног штаба и државног и политичког руководства у наш главни град, створени су нови услови за даље и повећане напоре за коначно ослобођење земље. У организацији и изградњи народне власти и проширењу тековина социјалистичке револуције могле су се применити даље и више форме и мере.

⁵ Делегацију владе предводили су Добри Терпешев и Петар Тодоров; поводом тих разговора ЦК бугарске радничке партије (комуниста) у свом писму од 2. XI. 1944 другу Титу поред осталог каже се: „Наш народ се осећа кривим према југословенским народима, нарочито српском и македонском, што је дозволило да његови фашистички управљачи створе од Бугарске плацдарм немачких поробљивача, од бугарске војске — Хитлерове жандарме на Балкану и да изврше низ насиља и издајстава над народима који се боре за своју слободу. Наш народ, који је сам на својим леђима прживео све ужасе насиља и издајстава вршених од проданих Хитлеру бугарских управљача против бораца за слободу, готов је да да све од себе да би се што боље и скорије избрисао срамни спомен на оно што је тек прошло и да прокрчи пут за вечну нераскидиву дружбу, за тесни братски савез међу свим јужнословенским народима... Ми вам дугујемо вечну благодарност за подршку и братску помоћ, којом су се наши први партизански одреди створили код вас“ (Историско одељење ЦК СКЈ, инв. бр. 1997).

⁶ По наређењу Врховног команданта још 15. IX. 1944 године у циљу обједињавања команде над свим снагама које су дејствовале у Западној Србији и Шумадији, и које ће учествовати у Београдској операцији, формирана је прва армиска група. — Прим. С. Д.

⁷ Састав дивизија 1-ог пролетерског корпуса за време Београдске операције:

1 пролетерска дивизија: 1, 3 и 13 пролетерска и 8 црногорска бригада;

5 дивизија: 1, 4 и 10 крајишка и 21 српска бригада;

6 пролетерска дивизија: 1, 2 и 3 пролетерска и 22 српска бригада;

17 дивизија: 2 крајишка, 6 пролетерска и 15 мајевичка бригада;

21 дивизија: 2 пролетерска и 4 и 5 српска бригада.

Састав дивизија 12-ог корпуса:

11 дивизија: 5 и 12 крајишка и 32 српска бригада;

16 дивизија: 1, 2 и 4 војвођанска бригада;

28 дивизија: 17, 21 и 25 славонска бригада;

36 дивизија: 3, 5 и 6 војвођанска бригада.

⁸ Према најновијим подацима изнесеним у књизи *Тенковске и механизоване трупе совјетске армије* — издање Министарства народне одбране — СССР — 1958 — у саставу 4 мотомеханизованог корпуса била је само једна тенковска (36 гардиска) бригада и две мотомеханизоване бригаде (мотомеханизована бригада нормално је имала два до три батаљона моторизоване пешадије, батаљон тенкова и дивизион самоходне артиљерије — С. Д.). Према тим подацима у последњој фази операције 4 мотомеханизовани корпус је ојачан са две пешадиске дивизије, што је мало вероватно. Могуће је да су у тој фази пристигли само неки делови једне дивизије (примедбе С. Д.).

⁹ Састав и јачина совјетских снага које су дејствовале у Југославији није нам још познат. По неким раније објављеним подацима („десет стаљинских удара“) снаге другог, а већим делом и трећег украјинског фронта биле су оријентисане северно од Дунава према Будимпешти. Према каснијим подацима (после 1948 г.) изгледало би да је цео трећи украјински фронт наступао јужно од Дунава, па чак и делови другог украјинског фронта, што изгледа мало вероватно. Међутим и из тих података не види се да је јужно од Дунава било других снага осим 57-ме армије, вероватног састава: два стрељачка и један оклопни корпус. Ово би приближно одговарало подацима које смо у току операција добили преко наших јединица, да је јужно од Дунава било свега четири до пет пешадиских дивизија, обједињене у два стрељачка корпуса, и један оклопни корпус, који је заједно са нашим снагама учествовао у извођењу Београдске операције. — Прим. С. Д.

¹⁰ Претходну авизо-директиву добио је Штаб Прве армиске групе још 6 октобра. Тамо је речено: „Читава ваша група од девет дивизија мора учествовати у нападу на Београд. Наша је жеља, а и Руса, да у Београд уђу прво наше јединице“ — Архив VII — к. 372).

¹¹ Састав ове групе био је 92-га моторизована бригада, 44-ти противтенковски батаљон, 116-ти извиђачки батаљон, 2-ги батаљон 737-ог пука 117-те ловачке дивизије, пук „Родос“ и још нека ојачања. Задатак групе „Витман“ која је упућена из Београда, био је да прихвати 1-ву брдску дивизију која је отступајући из Источне Србије тешким комуникациским правцем преко Мајданпека и Кучева морала савлађивати отпор наше 23-ће дивизије.

¹² У депеши којом се извештава друг Тито о ослобођењу Тополе и Младеновца стоји: „... Њихов моторизовани корпус креће даље. Потребно је да се координира њихово наступање са нашим. Из разговора са командантом дивизије у Тополи видимо да нису упознати да су овде наше јаче снаге и да ми имамо главни задатак у заузимању Београда уз садејство њихове моторизације и артиље-

рије. Нису упознати са постојањем наше слободне територије“ (Архив VII к. 372 бр. рег. 2/50).

¹³ У депеши Врховном команданту командант Прве армиске групе извештава: „Наше јединице продрле у град испред руске моторизације“ — (Архив VII — 3—2 — 372).

¹⁴ Архив VII 17/3—4 — 371.

¹⁵ Команданти дивизија 12-ог корпуса били су: 16-те војвођанске — Марко Перичић — Камењар; 36-те војвођанске — Радосав Јовић; 11-те крајишке — Милош Шиљековић и 28-ме славонске — Радојица Ненезић.

^{15а} Подаци о немачким јединицама како ове групације тако и о немачким снагама уопште узети из књиге „Прва брдска дивизија“, изјава генерала Лера и других немачких заробљених генерала. — (Архив В. И. И. к. 9—1; к. 72—1, к. 70—1/1).

¹⁶ Очигледно да таква жеља није била само плод сујете појединих војних команданата совјетске армије жељних славе. У питању су одређени политички разлози, а о чему је својевремено било речи у нашој војној и другој штампи. Из тих одређених политичких разлога у Стаљиновом периоду у свим публикацијама и издањима, укључиво и енциклопедије СССР-а, у којима је било речи о дејстви-ма Совјетске војске на нашој територији, свуда је операција за ослобођење Београда приказана као искључива ствар Совјетске војске, дакле онако како су желели а не како је стварно било. После 1955 године писано је релативно објективније. Сада у најновијем периоду пише се као и у Стаљиново време. Тако у књизи „Оклопне и механизоване трупе совјетске армије“ — издање Министарства народне одбране СССР — 1958 године на стр. 204 каже се да је 4-ти мотомеханизовани корпус ослободио Београд, а да је од југословенске војске учествовала само Шеста пешадиска дивизија. — Прим. С. Д.

¹⁷ О борби са овим немачким групама командант 12-ог корпуса 20 октобра извештава: „До сада заробљено преко 1000 Немаца, убијено око 2000, настављамо гоњење и уништавање“ — (Архив VII — 7—10 — 589).

¹⁸ У заповести Врховног команданта друга Тита од 21 октобра 1944 г. команданту Прве армиске групе генералу Дапчевићу поводом ослобођења Београда, каже се: „Вашим борцима и командирима који су под Вашом командом извојевали ову историјску победу наши народи ће одати достојну захвалност“ — (Архив VII — 5—7—371).

¹⁹ Одређујући следеће задатке Првој армиској групи у депеши Врховног команданта НОВЈ од 21 октобра 1944 поред осталог стоји: „Овај план је договорен са командовањем Црвене армије и наше ће снаге претстављати лево крило трупама Црвене армије које ће бити на сектору Нови Сад и даље према Мађарској“ — (Архив VII. к. 372).

LA LIBÉRATION DE BELGRADE EN OCTOBRE 1944

S. DRLJEVIĆ

Vers le milieu de 1944, sur tous les fronts du champ de bataille européen, on voit les forces alliées parvenir à une série de victoires d'un grand intérêt stratégique. Les forces de résistance des troupes allemandes faiblissaient de jour en jour. Les divisions allemandes devenaient de moins en moins nombreuses et elles disparaissaient devant les élans puissants d'un ennemi de beaucoup plus fort qu'elles.

Pendant ce temps, sur le front yougoslave, la situation était également satisfaisante. Bien que notre armée eut devant elle vingt-trois divisions ennemies, l'Armée de Libération Nationale devenait chaque jour plus grande et plus forte. C'est ainsi que dès juin, le nombre de nos divisions était de quarante, avec plus de 350.000 soldats. De même, notre territoire libéré s'agrandissait parallèlement au renforcement de notre armée et au développement de la lutte armée à travers le pays.

L'Etat-Major Suprême de l'Armée de Libération Nationale avait décidé, encore à la fin de 1943, de diriger dès le printemps 1944, et au plus tard avec l'ouverture d'un deuxième front en Europe, d'importantes forces du Monténégro, du Sandžak et de la Bosnie orientale vers la Serbie.

En juillet et en août, après une série de tentatives de la part des Allemands pour repousser nos troupes vers le Sandžak, le Monténégro et la Bosnie orientale, nos forces parvinrent à opérer une puissante percée à travers le Lim et la Drina vers la Serbie. C'est alors que commença la grande campagne de notre armée pour la libération de la Serbie. Dans certaines de ces opérations, nos unités furent aidées par des unités de l'Armée Rouge.

Devant la possibilité d'opérations communes de notre armée et de l'Armée Rouge, il fallait d'abord régler la question de la participation concrète de chacune d'elles, et, en particulier, de leur participation aux opérations de Belgrade. C'est dans ce but que le commandant suprême de l'Armée de Libération Nationale, le camarade Tito partit à Moscou le 21 septembre, ou il discuta des

autres activités communes aux deux armées.

Vers la fin de septembre, des unités soviétiques venues de Bulgarie et de Roumanie brisèrent la défense allemande et passèrent sur notre territoire.

Après la jonction de notre armée et de l'Armée Rouge près de Velika Plana, le 10 octobre, on entreprit un mouvement concentrique vers Belgrade.

Avec l'arrivée des forces soviétiques sur les frontières de la Yougoslavie et la concentration d'un certain nombre de nos propres divisions au sud de Belgrade, les troupes allemandes stationnées en Serbie se trouvaient tout d'un coup dans une situation difficile.

La percée opérée par les troupes soviétiques depuis la Serbie orientale et leur jonction, le 10 octobre, près de Velika Plana avec nos troupes, coupèrent en deux les forces du groupe «Felber». Par suite de cette nouvelle situation, toutes les forces allemandes qui se trouvaient au sud de la ligne de front tenue par nos troupes et celles des Russes entrèrent dans la composition du 34 corps d'armée qui venait d'être formé, avec pour tâche de rassembler toutes les forces du Sud, tandis que les autres restaient directement sous le commandement du groupe «Felber». Les troupes allemandes de la Serbie orientale se retirèrent la plupart vers Belgrade, tandis que quelques-unes partirent vers Paraćin et Niš.

Ce développement rapide et inattendu de la situation dans le secteur élargi de Belgrade (Obrenovac—Požarevac) surprit à la fois diverses unités allemandes.

L'ensemble des forces allemandes destinées à défendre Belgrade se composait de 40 à 45 bataillons d'infanterie, de 4 ou 5 bataillons de chars, d'environ 12 divisions d'artillerie et de 5 ou 6 divisions d'artillerie anti-aérienne, avec les renforts correspondants.

D'après leur plan de défense de Belgrade, les Allemands devaient, par une disposition judicieuse de leurs forces, couper toutes les voies d'accès.

Les derniers noeuds de résistance orga-

nisés devaient être la Forteresse Supérieure et la Forteresse Inférieure de Kalemegdan, le pont de la Save et le bloc des ministères avec celui de la gare.

Comme on l'a déjà dit, ces forces allemandes avaient pour tâche de tenir solidement entre leurs mains le noeud que formait Belgrade.

Le 10 octobre, le commandant du premier groupe, le général Peko Dapčević, reçut par radio les dernières directives concrètes pour l'exécution de l'opération de Belgrade, sous la forme: «Au plus tard le 11, et, si possible, encore aujourd'hui, le 10. Ces unités devaient faire jonction avec les unités de l'Armée Rouge près de Palanka, Velika Plana, Donja Rača ou près de Brzan, où les avant-postes de l'Armée Rouge ont traversé la Morava hier déjà. Une partie de l'Armée Rouge se trouve à mi-chemin entre Kragujevac et Brzan comme flanc de défense. Une partie se trouve près de Mala Plana où arrivera encore aujourd'hui, sans doute, la partie principale.

Là ses unités seront embarquées sur des camions et dirigées rapidement en direction de Belgrade. Dans cette direction marchent des forces importantes de Tolbuhin, accompagnées d'un corps de chars renforcé. Une de ses divisions défendra à tout prix la ligne Kragujevac—Topola. Envoyer d'urgence des équipes rapides d'éclaireurs pour prendre contact avec les unités de l'Armée Rouge. Toutes ces opérations sont prévues en accord avec Tolbuhin avec qui nous sommes en contact étroit. Il est important du point de vue politique, et c'est également mon désir, que ce soient nos troupes qui entrent les premières dans Belgrade».

Le 14 octobre, dans l'après-midi, l'Etat-Major du premier groupe d'armée, stationné à Jajinci, donne l'ordre No 89 pour l'attaque de Belgrade. Dans son introduction, on lit: «Après la jonction avec les troupes soviétiques et le nettoyage, fait en commun, des derniers nids de résistance ennemis entre Topola et Belgrade, nos unités se trouvent avec un corps d'armée motorisé russe sur les accès principaux de la capitale de notre patrie. Notre corps (il s'agit du 1er détachement prolétarien dont l'Etat-Major est en même temps celui du 1er groupe d'armée; note de S.D.) et les unités du Douzième corps d'armée ont pour tâche de liquider, avec

l'aide du corps motorisé russe, les troupes de l'occupant et ceux qui les aident à Belgrade. Nous exécutons aujourd'hui une action historique de cette guerre en libérant la capitale de notre patrie de l'esclavage fasciste et allemand et des troupes de Nedić et des tchétniks et en la rendant à son peuple et à la patrie».

L'attaque contre la défense stationnée sur les accès principaux de la ville fut donnée le 14 octobre dans l'après-midi alors que l'une des unités venait de déboucher sur l'une des voies de l'accès de la ville.

Au cours des 16, 17, et 18 octobre de grands combats de rue ont lieu dans la ville et à Ćukarica.

Les luttes dans la ville continuent avec une force accrue pendant la journée du 18 octobre, en particulier dans le bloc formé par les bâtiments des ministères, au croisement des rues Nemanja, Knez Miloš et Sarajevska, autour du bâtiment d'«Albanija», de l'hôtel «Moskva» et du Théâtre National. Vers la fin de cette journée, un assaut impétueux de nos unités permet de prendre le bloc des anciens ministères, sauf le bâtiment du Ministère des Communications, puis celui des Invalides de Guerre et le Théâtre National. Pour les Allemands, la continuation de la défense de la ville ne pouvait avoir d'autre sens que de leur donner du temps et de faciliter la situation des groupes isolés dans la région Avala-Boleč.

Le 1er octobre au soir, les unités allemandes se trouvaient prises dans un solide étai stratégique.

Au cours des durs combats de la journée du 18 contre les groupes allemands du secteur Avala—Boleč, nos unités remportèrent un succès définitif. Le groupe allemand était battu et beaucoup de ses unités complètement anéanties. Le dernier essai de percer par l'Ouest d'Avala échoua. Au cours de la nuit du 18 au 19 octobre, l'étau se referma encore davantage autour des Allemands encerclés; c'est alors que commencent chez eux la panique et la débandade. L'issue finale non seulement des combats avec ces groupements allemands, mais même de toute l'opération autour de Belgrade apparaissait maintenant nettement. La victoire était là,

et l'ennemi n'avait plus qu'à compter les dernières heures.

Avec les combats en vue d'anéantir les groupements allemands encerclés, dans la nuit du 18 au 19 octobre, dans les environs d'Avala, commence la troisième et dernière étape de l'opération de Belgrade.

Au cours de combats de nuit et de tentatives allemandes en vue de traverser par vagues les lignes de notre étai, dans quelle direction que ce soit, l'ennemi ne parvint qu'à être encore plus dispersé et il subit de graves pertes.

Les derniers combats en ville eurent lieu dans la journée du 19.

Au cours de la nuit du 19 au 20 octobre, les combattants de la brillante Première Division Proletarienne brisent les dernières résistances allemandes dans le secteur de Kalemegdan. Le 20 octobre, vers 2 heures, la 3ème brigade, remontant avec une partie de ses forces le Danube, débouche au confluent de la Save et, appuyée par les chars russes, elle prend Kalemegdan avant 6 heures. Un dernier assaut permet de prendre le pont sur la Save sans que les Allemands arrivent à le détruire. Vers 8 heures, le 20 octobre, nos premiers détachements traversent la Save en direction de Zemun.

Le nouveau drapeau yougoslave flotte alors sur les bâtiments de la ville libérée. Depuis longtemps les habitants de celle-ci l'avaient préparé, quand finalement elle fut libérée. C'était là une victoire de plus au compte de la Guerre de Libération Nationale et de la Révolution.

L'opération de Belgrade occupa une place toute particulière dans l'ensemble des brillantes opérations de notre Guerre de Libération Nationale. Son importance s'exprime par la grandeur du but qu'elle a permis de réaliser: la libération de la capitale de notre patrie, Belgrade, et, par suite, de tous nos peuples.

Pendant les vingt jours de durs combats et d'efforts surhumains qu'a duré cette opération, nos combattants, les hommes de la nouvelle Yougoslavie socialiste, enrôlés dans nos célèbres brigades, habitants de Šumadija et de Belgrade, ont montré une fois de plus comment il faut se battre et mourir pour la liberté; tous ces combattants des brigades prolétariennes et de choc, venues de presque toutes les parties du pays, ont montré ce

que sont dans la pratique l'unité et la fraternité en luttant ensemble et en versant ensemble leur sang pour la réalisation d'un même but: la liberté commune et l'égalité de tous nos peuples.

L'opération de Belgrade est une preuve de plus que chaque peuple doit lutter pour sa liberté et sa révolution et que la vraie liberté pure est seulement celle qui a été obtenue dans le sang et l'effort, et non pas celle apportée au bout des baïonnettes étrangères.

L'importance politico-militaire de l'opération de Belgrade est très grande et multiple.

En libérant Belgrade, ainsi que toute la Serbie, tout retrait du groupe »E« des armées allemandes du Sud est rendu impossible vers le noeud stratégique de Belgrade, tout comme la formation d'un nouveau front au Sud du Danube, sur les flancs des troupes russes venues par la Hongrie.

Après la libération de Belgrade, notre armée a passé, pour la plus grande partie, à la méthode de combat de front ce qui n'a fait qu'augmenter son expérience opérative et tactique. Elle change alors sensiblement sa structure et sa base technique en formant des unités de tous types.

Avec la venue par le Nord de troupes russes, notre armée prend indépendamment une partie du front stratégique sur le flanc gauche de celles-ci qu'elle assure, en même temps que les arrières, en liant aussi le front russe au front des Alliés en Italie.

Du point de vue politique, l'opération de Belgrade est également très importante avec l'arrivée de l'Etat-Major Suprême et la direction politique et gouvernementale dans notre capitale, ce qui donne de nouvelles conditions pour continuer la lutte pour la libération du pays. En organisant un gouvernement populaire et en élargissant la révolution socialiste, on peut alors appliquer des formes et des mesures plus nombreuses.

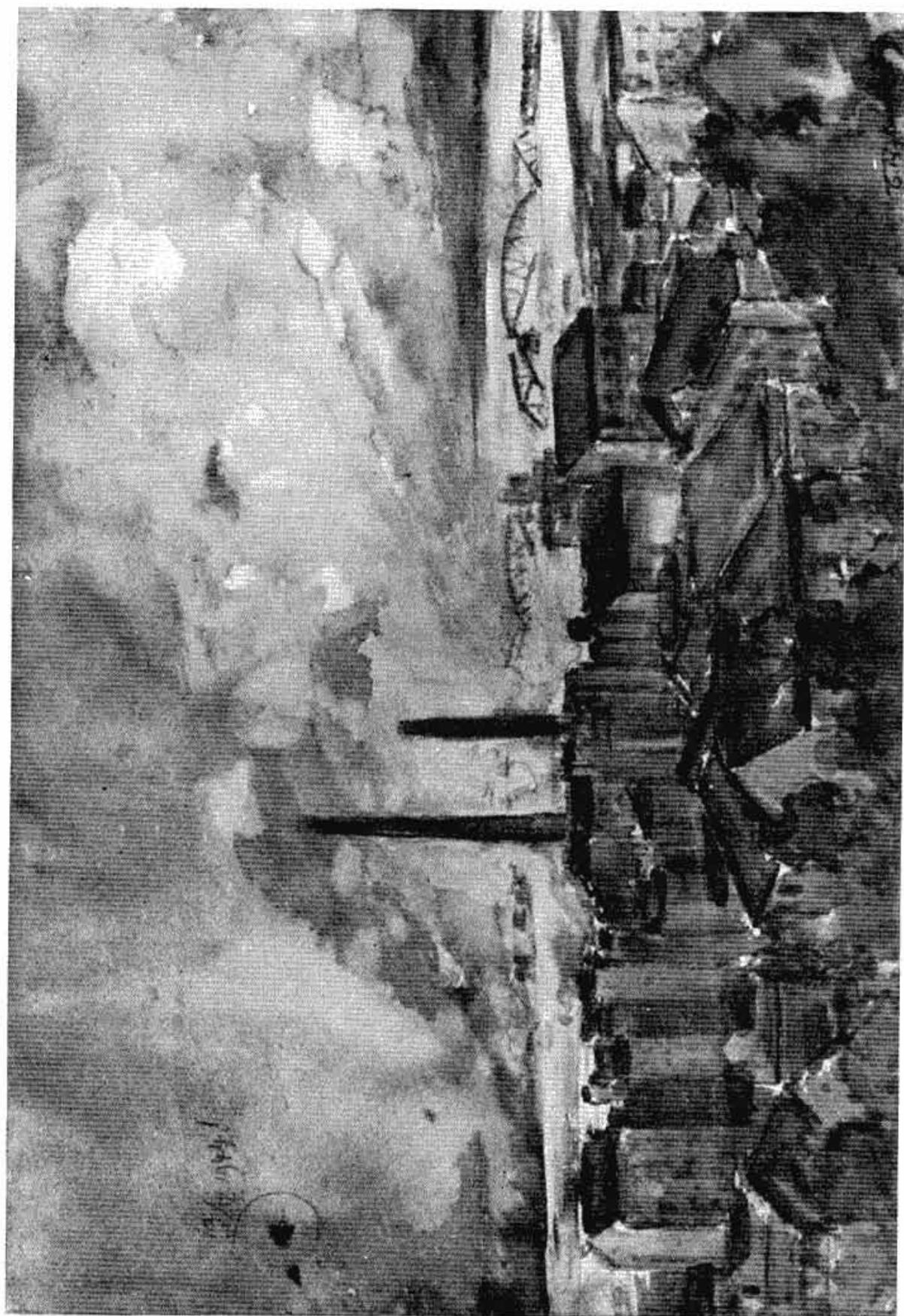
Illustrations dans le texte:

- Plan I — La première étape de l'opération de Belgrade (page 588).
- Plan II — Deuxième et troisième étapes de l'opération de Belgrade (page 594).
- Plan III — Anéantissement des éléments ennemis dans le secteur Boleč — Avala — Vrčín (page 603).

- Fig. 1 — Les combattants de l'Armée de Libération et des chars de l'Armée Rouge à la libération de Belgrade. octobre 1944.
- Fig. 2 — La libération de Belgrade en octobre 1944. Les habitants et les soldats transportent les blessés sous la défense des chars. Croisement des rues Makedonska et Moša Pijade.
- Fig. 3 — La libération de Belgrade en octobre 1944. La poste de la gare centrale. Aujourd'hui Place Bratstvo i Jedinstvo.
- Fig. 4 — La libération de Belgrade en octobre 1944. La prise de la gare centrale.
- Fig. 5 — La libération de Belgrade en octobre 1944. Près de la gare centrale.
- Fig. 6 — La libération de Belgrade en octobre 1944. La rue Kralja Aleksandra, aujourd'hui Boulevard de la Révolution.
- Fig. 7 — La libération de Belgrade en octobre 1944. Près du Théâtre National. Aujourd'hui parc avec monument de Vasa Carapić.
- Fig. 8 — La libération de Belgrade en octobre 1944. Près du Théâtre National.

- Fig. 9 — La libération de Belgrade en octobre 1944. La rue Dečanska, actuellement rue Moša Pijade.
- Fig. 10 — Les belgradois à la libération de leur ville, octobre 1944.
- Fig. 11 — La Libération de Belgrade en octobre 1944. La fuite des Allemands dans la rue Njegoševa.
- Fig. 12 — Les réjouissances dans Belgrade libéré, octobre 1944.
- Fig. 13 — Les belgradois fêtent leur libération, 20 octobre 1944, devant la gare centrale.
- Fig. 14 — Dans Belgrade libéré. De gauche à droite: Koča Popović, Peko Dapčević et Kosta Nadj.
- Fig. 15 — Décoration de soldats et d'officiers de la Ve Division à Belgrade, le 16 novembre 1944. Peko Dapčević, chef d'Etat-Major rement les décorations.
- Fig. 16 — Après la libération de Belgrade, le Marechal Tito, Commandant en chef de l'Armée de la libération nationale et des Détachements partisans de Yougoslavie, inspecte les positions de la Première division prolétarienne sur le Front de Srem.

Бета Вукановић: Ослобођење Београда 1944 године. — Пожар у Београду аутор је сликао са свога прозора и том приликом један залутали метак ударио је у слику и пробио је. То место уметница је заокружила и ставила датум у горњем левом углу платна.
Beta Vukanović: La libération de Belgrade en 1944.